

Paradigmaváltás kényszerében

Nagy várakozással tekintettünk a szeptember 22–23-án megrendezett Közgazdász-vándorgyűlés elé, lévén, hogy a legbefolyásosabb gazdaságalkító körökben is évek óta hangoztatott paradigmaváltási kényszerről az immár súlyos válságjelenségig eljutva sem kaptunk eddig többet homályos elvek megfogalmazásánál. A soha nem látott jövőreménytelenséget pedig gerjeszti az a tény, hogy mindazok a társadalmi szerveződési formák, amelyek az ipari forradalom kezdetétől napjainkig kialakultak és fennmaradtak ma már – a Mesterséges Intelligencia (MI) korában – elveszítették kötőerejüket. A technológiai forradalom miatt érvényét veszíti a jövőnek múlt általi determináltsága.

A feladat tehát globálisan és lokálisan is adott: az érvényesség igényével keresni a jövő gondolati és cselekvési pályáit. Olyan nyitott rendszerműködést, amely a mozgáspályák áttekintését úgy teszi lehetővé, hogy közben új fogalmi rendet teremtsen, s az áttörés forгатókönyvébe vetett hitet és az erkölcsi szabadságot is táplálja.

A kortárs létezés kontextusa a konnektográfia, következésképpen a kölcsönösségnek, az elemek egymásba fonódásáért folyó versengésének az értelmezése korunk meghatározó kihívásaként értelmezhető, ami lényegében a coexistencia sajátosságosan új – vagy éppen nagyon régi – ontológiájaként fogható fel. A feladvány ténylegesen egy olyan közgazdasági diskurzustér életre hívása, amely az individuum, a közösség és a kozmosz viszonyrendszerében fogalmazza újra a verseny és a versenyképesség fogalmát.

Mindeközben pillanatig sem lehet kérdéses, hogy a közgazdaságtannak valami hasonlóval kell szembesülnie, mint a fizikának a 20. század elején, s talán a fizikusok érezhettek valami hasonlót, amikor a kialakult gondolati rendszerük alapjait rengette meg egy teljesen új élmény, amelyről Heisenberg így írt: „Csak akkor érthetjük meg a szenvedélyes reakciókat, amelyeket a modern fizika legújabb fejlődése váltott ki, ha világosan látjuk, hogy itt a fizika alapjaiban rendült meg. Olyan érzés volt ez, mintha a tudományt elvágták volna gyökereitől.”

A szegedi vándorgyűlésen Matolcsy György tolmácsolásában talán az első óvatos híradást hallhattuk arról, hogy a Magyar Nemzeti Bankon belül folyó elméleti kutatási munka végre nem megkerüli ezt a korszakváltó dilemmát, hanem lényegi szembenézésre vállalkozik.

A létezés mechanikai és matematikai pontosságú szabályozásának törekvésén túl megvillant az esélye egy olyan narratívának, amely az élet elevenségét tiszteletben tudja tartani, és hajlandó koncepcióját az élet fenntarthatóságának mai kihívása köré rendezni.

Elengedhetetlen ugyanis leszámolni a történelmileg ránk hagyományozott modell olyan belső, strukturális adottságaiból következő szemléleti elemeivel, melyek evidenciái nem engedik látni a modell végességét, még kevésbé engednek látni más modelleket, következésképpen bezárnak bennünket abba a lehetőségrendszerbe, amelyben a válságjelenségek tetten érhetően a teljes csőd és a teljes összeomlás felé mozgatnak bennünket.

Külön öröm, hogy mindaz a következtetés, amire a szóban forgó kutatócsoport jut, nagy mértékben egyezik saját, korábban több részletében is publikált kutatási eredményeinkkel.

A legfontosabb, hogy a gazdasági szerveződés sem fogható fel másképp, mint az élő szerveződések, melyekben pedig nem létezhet kizárólagossági elv, hanem csakis olyan, a komplex hálózat fenntartását lehetővé tevő elv, amelynek a hálózat csomópontjai alá rendelődnek. Következésképpen a gazdaság szubjektuma nem racionálisan vezérelhető gépezet, az élet pedig több, mint a racionalításban értelmezhető önközpontú haszonmaximalizációs mechanizmus.

A természetben az atomi szinttől a teljes univerzumig bezárólag a szerveződési csomópontok együttműködő egyensúlya jellemző, s ha előfordul valahol anomália, azt a rendszer hosszabb-rövidebb idő alatt kiküszöböli magából. S ha nem akarunk mi magunk egy ilyen folyamat áldozatává válni, úgy elébe menve a válságjelenségek egyre nyilvánvalóbb kihívásainak, tudatos beavatkozással kell beemelnünk az önközpontú hasznosság kizárólagossága ellenében olyan motivációs tényezőket, melyek képesek megnyitni a mainál sokkal komplexebb, a versengő együttműködés szabályait érvényesíteni képes mozgásteret. Végtére az elemi részecske sem függetlenül létező, tovább már nem elemezhető egység, hanem viszonyok összessége, amely minden más dologgal összefűzi.

Az 1996-tól datált új világban, a digitális korban az emberiség ösztudása rendkívüli dinamikával gyarapszik. A letölthető készségek technológiája olyan mértékben szélesíti majd ki a megismerés lehetőségét, hogy közben az ember mint megismerő önmaga is egyre inkább készségthalmazzá alakul, miközben az, hogy hogyan értelmezi önmagát – a mesterséges készségek birtokosaként vagy a mesterséges készségek birtokaként – a jövőkonceptió leglényegesebb tényezőjévé válik.

Par excellence a fenntartható jövőkonceptiók kulcskérdése a sokdimenziós tér- és időszerkezetekben megélhető identitáskonstrukció, a globlokális térhez és egy univerzális időkontextushoz köthető énkép. Annál is inkább, hiszen korunk létszemlélete éppen szűk időhorizontjának vonatkozásában válhatott teljesen önközpontúvá, s ennek következtében életidegenné, fenntarthatatlanná, ami azonban azt is jelenti, hogy a mai fejlettségi mutatókat is tágabb tér-idő kontextusban, új axiómák mentén kell újrakonstruálni, hiszen minél szélesebb kontextusban értelmezzük őket, annál inkább tartalmazzák majd a visszacsatolásokat is, az aktivitások hasznossága pedig a létharmónia tágabb tér-idő kontextusában válik értékelhetővé.

S noha éppen a technológiai forradalom miatt érvényét veszíti a jövőnek a múlt általi determináltsága, az élet fenntarthatósága az mesterséges intelligencia korában éppen az általa még nem lefedett időtlen, transzcendens léttartalomtól, az egyedi és megismételhetetlen kreativitástól függ a leginkább.

Mind a versenyképesség, mind a fenntarthatóság szempontjából létkérdéssé válik az is, hogy az ősi tudások felelevenítésével a lokalitások képesek-e a nemzeti versenyképességbe beépülve javítani azt. A fenntarthatóság és a versenyképesség egyidejű – az életképesség – kritériuma az, hogy a régi és új tudások szintézisében a lokalitások tudatosan át tudják-e alakítani belső életüket úgy, hogy az innovatív-kreatív tudásalkalmazással visszahathassanak a globális szint legújabb megnyilvánulásaira is.

A MI hálószerkezési módszerekkel képes a lokalitások olyan laza, ugyanakkor optimalizált kontrollját és illesztését elvégezni, ami hatalmi- vagy erőcentrumokból csak nehézkesen oldható meg, méghozzá éppen a hatalmi koncepciók nehézsége miatt. A decentralizált alrendszerek összehangolása azonban hatékonyan megoldható egy fraktál jellegű szerkezési rendszerben.

Éppen ezért elengedhetetlenül fontos a történelem ciklusainak, a történelmi DNS fraktálszerű ismétlődéseinek tanulmányozása, mivel ezekből a jelenlegi korszakváltó helyzetre is érvényes következtetések vonhatók le. Nem utolsósorban ennek az elvnek megfelelően indította meg a Kortárs Női Reflexiók Fóruma a Gizella-tervet, lévén a magyarságnak az adott korban éppoly súlyos, paradigmaváltó kényszerrel kellett szembenézni, mint ma. Ráadásul a kultúrában az elengedhetetlenül fontos női reprezentáció megvalósításához minták állnak rendelkezésre a kor szokásrendjének környezetében Gizella személyének és aktivitásának tanulmányozásához, melyek a maitól eltérő szemléletben ugyan, de lényegében társuralkodói szerepkört biztosítottak egy nőnek – a nőnek. A nőiségnek.

A nőiség legitimációjára pedig, mint a széttöredezett létezés (újra)egyesítő elvére tekintünk, ami legfőképpen az új paradigma értelmezési keretrendszer lehet, azon túl, hogy a létharmónia lehetőségét legfőképpen a feminin, az „örök női metafora” mintázatának adekvát képviselőjében tudjuk elgondolni. A közgazdaságtan megújulását ezért egy olyan értelmezés irányába inspiráljuk, amely eleganciáját nem a modelljeinek egzaktságában, sokkal inkább valóságérzékenységében keresi. Abban, hogy kontextusfüggő elvrendszerével helyzetre szabott értelmezési tartalmakat és megoldásokat képes generálni, s amely a gondolat inspirációjaként képes megvédeni az életet a leszabályozott algoritmusoktól. A közgazdaságtan újrafogalmazásának legmarkánsabb kihívását abban látjuk, hogy a kérdésfelvetés univerzális diszciplinájaként megakadályozza azt, hogy az ember valós pozíciója a létezésben végérvényesen virtualizálódjon.

Olyan fenntartható gazdasági és társadalmi modell lehetőségét támogatjuk, amely teljesen új alapokról strukturálható, s amely – a női jelleget is magába integráló létkoncepció. „Férfiak teremtették meg az ipart és a művészetet, a tudományt és a kereskedelmet, az államigazgatást és a vallást, ezért nemcsak objektíve van férfias jellegük, hanem ismételt gyakorlásuk is sajátosan férfierőket követel.” (Simmel) Éppen ezért olyan létkoncepció inspirálása a célunk, amelyben – miként a családban –, a két jelleg kölcsönhatása által az élet folytonosságát megjelenítve ismét társadalomszervező elvé válhat a nőiség.

A hálózatokban a csomópontok általában maszkulin, az élek feminin funkcionalitást jelentenek. A kettő kiegyensúlyozott együttese biztosítja az életképességét. A valós kihívás éppen ezért a versenyképesség újragondolása, amely már nem a verseny kizárólagosságában, hanem az életben, az életképességben érdekelt.

Ebben a vonatkozásban gondoljuk indokoltnak egy új, a női jelleget is magába integráló fenntartható közgazdaságtan szükségét, hiszen a sajátos női gondolkodásmódból eredeztethető nem lineáris látásmód, az érzelmi asszociativitás, az időbeliséget nélkülöző integratív és iteratív szemlélet képes az ok-okozati zártágon túli világ teljességének ígéretét hordozni.

A jövőre nézve a nőiség küldetéseként talán ebben azonosítható a legnagyobb potenciál, és ezen a ponton válik a kiteljesedő női létezés a jelenkori globális válsággal szembeni kulcstényezővé.

A szingularitás kapujában – A. A. Fet gondolataira utalva – azon is eltűnődhetünk, hogy az idő nem csupán az események leírására szolgáló kalendáriumi „folyó idő” (kronosz), hanem egyfajta minőségi kategória (kairosz) is, amikor egyetlen

pillanatban, egy helyen sűrűsödik az élet teljessége. Most éppen egy korszakmeghatározó pillanatot élük. Ha eleven és ható tényezői akarunk lenni saját jövőnknek, eleven és ható tényezőivé kell válnunk annak a szellemi aktivitásnak, amelyik teljes tudásintegrációval tárja szélesre a jövőhorizontot. Ezért látjuk nagy jelentőségűnek, hogy az MNB kutatócsoportja ebbe az irányba tett bátor, a lényegi problémákra fókuszáló lépést. Reményünket fejezzük ki, hogy az *Új fenntartható közgazdaságtan* című vitairatban olvasható elvek hatása belátható időn belül érzékelhető szintre kerül a működő gazdaságpolitikában, és ehhez erőnk szerint magunk is szívesen hozzájárulunk.

Major Gyöngyi

A szerző közgazdász, a Kortárs Női Reflexiók Fórumának elnöke